

Maratoni reform(hullámvasút)

A közelmúltban jelent meg Báthory Zoltán 'Maratoni reform' című könyve, egy több szempontból is különleges mű. Azzá teszi egyfelől a téma átfogó megközelítési módja: az elmúlt három évtized (1972–2000) „jelenbe torkolló” oktatáspolitikai történéseinek ilyen mélységű feldolgozására eddig még nem került sor.

Kiemeli továbbá a hasonló tematikájú elemzések sorából a szerző sajátos helyzetéből adódó látásmódja. Báthory Zoltán többféle optikán keresztül szemléli az eseményeket. Vizsgálódik egyfelől mint gyakorló tanári múlttal rendelkező pedagógiai kutató, a magyar neveléstudomány nemzetközileg is elismert neves művelője. Ebből a mivoltából adódóan távolságtartó objektívásra tör, a folyamatok mélyebb összefüggéseinek tárgyyszerű érzékeltetését, a nagy ívű folyamatok bemutatását célozza. Életútja azonban másfajta nézőpontot is lehetővé tett számára. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium helyettes államtitkáráként (1994–1998) az oktatáspolitikai formálásának egykori aktív résztvevőjeként is szemléli a kilencvenes évek történéseit. Ez utóbbi megközelítés következtében az elbeszélte események narratívája természetesen személyessé válik. A helyenként személyes hangvétel azonban egyáltalán nem válik kárára a műnek. Sőt: a „személyes történelemírás” (egyfajta „oral history”) alkalmazása révén, a memoárszerű elemek beillesztésével egy érdekesítően izgalmas könyv született. (Ami sajnos egyáltalán nem gyakori a műfajon belül.) Ehhez hozzájárul a szerző egyéni stílusa, helyenként anekdotázó elbeszélésmódja, amely nem nélkülözi a humort, olykor a szarkazmust sem.

A kötet további különlegessége, hogy a nyolcvanas éveket feldolgozó fejezete – két önálló tanulmány formájában – megjelent az Iskolakultúra 2000. évi 10. és 11. számában. Ezt követően rövidesen izgalmas eszmecsere bontakozott ki a lap hasábjain. A Báthory-tanulmányok által inspirált írások szerzői között szerepelt *Sáska Géza* („Jó, hogy vége a nyolcvanas éveknél, és nem jön újra el”), *Kozma Tamás* („Oktatás és politika: rendszerváltó viták”), *Trencsényi László* („Ahol szabadság a rend...”) és *Radó Péter* („Reform-maraton. A kilencvenes évek”). A lap szerkesztőit dicséri, hogy helyt adtak ennek a vitának. A témával kapcsolatban megjelentetett írások mindegyike fontos adalékokat és figyelemre méltó elemzéseket nyújt egy olyan korszakról, amely – talán történeti közelsége miatt – eddig nem számított a „hálás” kutatási témák körébe.

Maga a könyv három nagy fejezetben beszél el az elmúlt három évtized magyar oktatáspolitikájának történetét. Az első rész beszédes címe: „A hetvenes évek: reformok fölülről lefelé”. (A szerző stílárís érzékét dicséri az ehhez hasonló frappáns címek.) Báthory Zoltán meggyőzően érvel amellett, hogy a hatvanas évek ellentmondásos oktatáspolitikai történéseiben már fellelhetők a későbbi reformok előjelei, „reformszellői”. (Az ellentmondások közé tartozik a pártállam idején a tantervi-tartalmi-módszertani reform túlhangsúlyozása és az iskolaszervezeti átalakítások elodázása. De ekkor alakul újjá a Magyar Pedagógia Társaság, amely 1970-ben megrendezi az Ötödik Nevelésügyi Kongresszust.) Ezek a korai, gyakran erőtlén reformkísérletek torkolltak az 1972-es párthatározat kiadásába, amely sajátos cezúra a magyar oktatás történetében. Ez a dokumentum tekinthető a máig tartó tudatos, felülről irányított reformtörekvések kiindulópontjának. A szerző ezzel kapcsolatban határozottan leteszi a voksot a kontinuitás-elmélet mellett. (Ez a teória a rendszerváltás előtti oktatáspolitikában keresi a kilencvenes évek reform-tendenciáinak előképeit, gyökereit, szemben azzal az elmélettel, amely diszkontinuitásról beszél, éles határvonalat, kibékíthetetlen ellentéteket lát a két korszak között.)

A hetvenes évekkel foglalkozó részben olvashatunk az 1978-as tanterv megszületésének körülményeiről, amely ellentmondásaival együtt is fontos dokumentum, mivel „nagyon eltérő politikai viszonyok között hihetetlenül sokáig hatott az iskolai gyakorlatra”. (17. old.) A tanterv kidolgozását sajátos „tantervi reneszánsz” előzte meg. Ennek részeként nyílt lehetőség arra, hogy 1971-ben magyar oktatáskutatók vegyenek részt a Grännában (Svédország) megrendezett nemzetközi tantervelméleti szemináriumon. A magyar küldöttség tagjai *Ballér Endre*, *Kozma Tamás*, *Szebenyi Péter*, *Varga Lajos*, *Horváth József*, *Báthory Zoltán* voltak. (Jó ötlet volt a róluk készült korabeli grännai csoportkép beillesztése a kötetbe!) Gránna jelentős esemény volt a magyar tantervelmélet történetében: ettől fogva egyre több hazai publikáció foglalkozott a curriculum-elmélettel, amelynek eredményei serkentően hatottak a hazai erőfeszítésekre is.

Szorosan összefüggenek a tantervelméleti fejlesztőmunkával azok a korabeli törekvések, amelyek az iskolában elsajátítandó műveltség tartalmainak újrafogalmazására irányultak. A művelődési javak meghatározására irányuló munkálatok egyik legfontosabb színtere az MTA Elnökségi Közoktatási Bizottsága volt, amely jeles akadémikusok bevonásával a hetvenes évek közepére megfogalmazta az „egész magyar társadalom számára érvényes műveltségképet”. Furcsa paradoxon, hogy a munkálatokra a neveléstudományi kutatók – néhány kivételtől eltekintve – nem kaptak meghívást. A művelődési tartalmak pedagógiai kontextusba ágyazása tehát elmaradt, s ez a hiányosság jelentősen akadályozta a koncepció hatását az iskolai gyakorlatra.

Érdekes elemzéseket olvashatunk ebben a fejezetben a „hatos főirány” néven ismert korabeli kutatás-együttesről, amely a szerző szavaival élve „erőteljes erjedést indított meg a neveléstudományon belül”. (29. old.) Ennek tudható be, hogy fokozatosan szétvált a két tábor: a hagyományos, filozófiai-történeti-szellemtudományi irány képviselőitől elszakadtak a „neológok”, akik az ideológiától megszabadított neveléstudomány művelését tűzték ki célul. A modern neveléstudomány hazai megerősödését jelezte az olyan műhelyek kialakulása is, mint az Országos Pedagógiai Intézetben *Kiss Árpád*, illetve a JATE Pedagógiai Tanszékén *Nagy József* által vezetett munkacsoport. Mindkét csapat a pedagógiai mérés-értékelés elméletének és metodikájának kidolgozásával foglalkozott.

A könyv második része a nyolcvanas éveké. A szerző látásmódját dicséri, hogy a történések sokszínűségében képes megragadni az általánosítható tendenciát: az évtizedet az autonómia, a decentralizáció és az alternativitás eszméi hatják át. Báthory Zoltán elemzéseit olvasva érzékletes képet kapunk a fölülről kezdeményezett reform – amely végül az 1985. évi közoktatási törvényben manifesztálódik –, valamint az alulról kezdeményezett megújulás – amelynek eredménye az alternatív mozgalmak megerősödése – ellentmondásoktól sem mentes kettősségről. Ez az időszak bővelkedett a viharos események-

Szorosan összefüggenek a tantervelméleti fejlesztőmunkával azok a korabeli törekvések, amelyek az iskolában elsajátítandó műveltség tartalmainak újrafogalmazására irányultak. A művelődési javak meghatározására irányuló munkálatok egyik legfontosabb színtere az MTA Elnökségi Közoktatási Bizottsága volt, amely jeles akadémikusok bevonásával a hetvenes évek közepére megfogalmazta az „egész magyar társadalom számára érvényes műveltségképet”. Furcsa paradoxon, hogy a munkálatokra a neveléstudományi kutatók – néhány kivételtől eltekintve – nem kaptak meghívást. A művelődési tartalmak pedagógiai kontextusba ágyazása tehát elmaradt, s ez a hiányosság jelentősen akadályozta a koncepció hatását az iskolai gyakorlatra.

ben. Új reformkoncepciók készülnek, parázs vita robban ki irodalomtudósok és pedagógus szakértők részvételével a gimnáziumi irodalomtankönyvekről („tankönyvháború”), kísérlet történik a középiskola szerkezetének újragondolására (az egységes alapú középiskola szegedi modellje).

Tanulságos elemzést olvashatunk az 1985. évi közoktatási törvényről. Báthory Zoltán interpretációja szerint ez az alapdokumentum fontos cezúra a magyar iskolaügy történetében, mert „véget ér egy korszak, melyben a marxista-leninista ideológia és a szocialista állam nevében parthatározatokkal irányították az oktatás rendszerét”. (57. old.) A törvény korszakalkotó jelentőségét hangsúlyozza akkor is, amikor így ír róla: „...eme törvénynek köszönhetően az oktatási rendszerben a demokratikus fordulat négy évvel korábban következett be, mint a nagypolitikában”. (uo.)

Hasonlóképpen tartalmaz a nyolcvanas évek magyar neveléstudományával foglalkozó alfejezet. Az időszakra sajátos útkeresés jellemző. Egyfelől megszaporodnak az önkritikus reflexiók, a hiányosságok okát firtató elemzések. Az akkoriban folyó neveléstudományi kutatásokat és a megjelenő tudományos publikációkat Báthory Zoltán három csoportba sorolja: 1. filozófiai (herbartianus és szellemtudományi) tudományértelmezések, elemzések, 2. empirikus (deskriptív és experimentális) irányzathoz köthető vizsgálódások, 3. „cselekvésorientált” törekvések, amelyek az empirikus kutatások és a filozófiai elemzések szintézisét tűzik ki célul.

Az iskolaügy előbb említett „alulról kezdeményezett” reformjának egyik következménye az alternatív pedagógiai elméletek és a rájuk épülő alternatív iskolák megjelenése, illetve a már meglévő kezdeményezések megerősödése. Több, már működő kísérleti iskola (Szentlőrinc, ANK-Pécs, Varga Katalin Gimnázium Szolnok, Zsolnai-programok, ÁMK-programok) kapott „alternatív program” minősítést. Példaadó szerepük az innovációs kedv felkeltésében felbecsülhetetlen. „Eddig is sok pedagógus látogatta ezeket a pedagógiai »kegyhelyeket« – írja róluk a könyv szerzője –, de most egyenesen dívatba jöttek: nevelőtestületek, igazgatói munkaközösségek, külföldi delegációk egymásnak adták a kilincset.” (83. old.)

Jogos az a megállapítás, hogy a pedagógiai pluralizmus hazánkban – legalábbis az utóbbi közel fél évszázad iskolatörténetét tekintve – ezekkel az alternatív programokkal vette kezdetét. A sorhoz a nyolcvanas évek végén alternatív iskolák egész sora csatlakozott (pl. Kincskereső Iskola, 1988, Alternatív Közgazdasági Gimnázium, 1989). Solymáron 1989-ben megnyílik az első Waldorf-óvoda, majd -iskola. (Noha szerzőnk nem említi, érdemes fölfigyelni a jelenségre, hogy itt egy nálunk korábban is élő reformpedagógiai irányzat újjászületéséről van szó. Waldorf-iskola ugyanis a budai Kis-Svábhegyen már működött 1926–32 között. Érdemes felfigyelni továbbá az alternatív pedagógiai irányzatok másik sajátosságára, amely nemcsak nálunk jellemző, hanem másutt is Európa-szerte: egy részük szellemiségében erőteljesen kötődik egy vagy több tradicionális reformpedagógiai irányzat gyermekfelfogásához, illetve módszertani repertoárjához. Ilyen például az AKG, amely tudatosan felvállalja *Claparede* századelőn megfogalmazott gyermekközpontú szemléletét: „Mi az ebihalak pártján vagyunk...”. Ebben az értelemben tehát az új keletű alternatív pedagógiai irányzatokban a – bűvópatakszerűen továbbélő – „klasszikus” reformpedagógiai irányzatok újjászületése is megfigyelhető.)

A kötet utolsó fejezete a mába torkolló kilencvenes évekkel foglalkozik. A szerző jól érzékelteti a reform-hullámvasút természetét, amikor utal arra, hogy a rendszerváltás után ez a folyamat meg-megtorpant. A kilencvenes évek elején azután a megerősödő nemzeti-konzervatív eszmék sajátos manifesztumaként jelentek meg olyan nosztalgikus elemek a közoktatásban, mint például a nyolcosztályos gimnázium. (Tegyük hozzá: ez az iskola-típus a két világháború között élte fénykorát mint az elitképzés jól funkcionáló szintere.)

E sorok írója számára a könyv legizgalmasabb alfejezete a „NAT-sztori”, azaz a Nemzeti Alaptanterv különböző változatainak története. Báthory Zoltán lábjegyzetben figyel-

mezteti az olvasót arra, hogy itt különösen nehéznek bizonyult számára „a szubjektív hangvétel, a szubjektív színezetű reflexiók kerülése”. (133. old.) Ez érthető, hiszen életművének jelentős része a NAT-hoz kötődik. Oktatókutató szakemberként bábáskodott születésénél, minisztériumi tisztviselőként segítette elfogadtatását. Mégis, pontosan ez a személyessé váló hangvétel teszi ezt a részt rendkívül izgalmas olvasmánnyá. Noha a szubjektívizmus buktatóit elkerüli, a sorok között mégis „átsüt” személyes véleménye, egyéni álláspontja a hektikus történet egyes fordulataival kapcsolatban.

Telitalát már a NAT fejlődésének „antropomorf” feltérképezése is: 1. Embrionális szakasz (1972–1989), 2. Viharos ifjúkor (1989–1994), 3. Rövid férfikor (1994–1998), 4. Korai nyugdíj (1998–). Az egyes szakaszok történetének elbeszélését a szerző számtalan „kulisszák mögötti” háttér-információval teszi színesebbé, hitelesebbé. A kalandos „NAT-sztori” egyes epizódjait olvasva a kívülálló is érzékelheti, hogyan válhat egy ígéretes pedagógiai-szakmai kezdeményezés a közoktatás-politikai diszkontinuitás és a konszenzushiány áldozatává. Ahogyan a szerző fogalmaz: „A bevezetés hibái, a pedagógusok reformfáradtsága, az ország rossz gazdasági helyzete, a kormányzat és a minisztériumi vezetés megosztottsága, az oktatáskutatók acsarkodásai, a Pedagógus Szakszervezet és néhány pedagógus szervezet szakadatlan aknamunkája együttesen okozta, hogy az 1998 nyarán fellépő új jobbközép kormány és annak oktatási minisztere játszi könnyedséggel megakaszthatta a reformot és időnek előtte nyugdíjba küldhette a NAT-ot.” (163. old.)

Báthory Zoltán tanulságos új könyve továbbgondolkodásra és vitára készítő olvasmány lehet mindannyiunk számára. Remélhetően az ezt követő eszmecsere sem marad el – talán éppen az Iskolakultúra hasábjain.

BÁTHORY Zoltán: *Maratoni reform*. Önkonet, 2001.

Pukánszky Béla

Idegen nyelvi tantervek

Pedagógusok szakmai körében manapság az egyik leggyakrabban szóba kerülő téma a tantervek kérdése, hiszen a kerettantervek országos bevezetésére ez év őszén kerül sor. Ezért aztán rendkívül aktuális az a kiadvány, amelyet nemrégiben jelentetett meg a Nemzeti Tankönyvkiadó. Kurtán Zsuzsa 'Idegen nyelvi tantervek' című kötetében a szerző választott témáját nemcsak az elmélet, hanem a gyakorlat oldaláról is körüljárta, valamint arra is vállalkozott, hogy az idegen nyelvi tanterveket interdiszciplináris megközelítésben tárgyalja, és ehhez több tudományág (nyelvtudomány, alkalmazott nyelvészet, szocio- és pszicholingvisztika, általános és nyelvpedagógia, tantervelmélet) szempontrendszerét felhasználta.

Ez az átfogó megközelítés a kötet egyik legérdekesebb vonása, amely rendkívül hasznossá teheti a művet mind az elméleti, mind a gyakorlati pedagógiai szakemberek számára.

Tartalmát tekintve az előszót követően a tankönyv tíz fejezetre tagolódik, amelyeket azonos szerkezeti felépítés jellemez: az adott téma kisebb egységeinek részletes áttekintését a fejezetben tárgyalt témakörök összefoglalása követi, majd olyan vitára és továbbgondolkodásra serkentő feladatok következnek, amelyek a téma további, gyakorlati jel-